

ZAMONAVIY JAMIYATDA YOSHLAR ORTASIDA GENDER MADANIYATINI SHAKLLANTIRISH: AN'ANA VA MODERNIZATSIYA O'RTASIDAGI MUVOZANAT

To'xtavulova Muxlisa Sayfulla qizi

Perfect-University Gumanitar fanlar kafedrası o'qituvchisi

Tel:+998(50)7379810

E-mail.com: toxtavulovamuxlisa@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.18678044>

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy jamiyatda yoshlar orasida gender tenglik va o'zaro hurmat asosida gender madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi. Maqolada gender stereotiplarning yoshlar ongiga ta'siri, ta'lim jarayonida gender yondashuvlarni qo'llash imkoniyatlari, ota-onalar va ommaviy axborot vositalarining roli xalqaro tajribalar asosida o'rganiladi. Shuningdek, gender madaniyatini rivojlantirishga xalqaro tashkilotlar tomonidan qo'yiladigan talablar va ularni amalga oshirish yo'llari haqida ilmiy xulosa va takliflar keltirilgan.

Kalit so'zlar: gender madaniyati, gender tenglik, yoshlar, stereotiplar, ta'lim, ommaviy axborot vositalari, ijtimoiy me'yorlar.

Аннотация

В данной статье анализируются вопросы формирования и развития гендерной культуры среди молодежи в современном обществе на основе гендерного равенства и взаимного уважения. В статье на основе международного опыта исследуется влияние гендерных стереотипов на сознание молодежи, возможности применения гендерных подходов в образовательном процессе, роль родителей и средств массовой информации. Также представлены научные выводы и предложения относительно требований, предъявляемых международными организациями к развитию гендерной культуры, и путей их реализации.

Ключевые слова: гендерная культура, гендерное равенство, молодежь, стереотипы, образование, средства массовой информации, социальные нормы.

Abstract

This article analyses the issues of formation and development of gender culture among young people in modern society based on gender equality and mutual respect. The article, based on international experience, examines the impact of gender stereotypes on the consciousness of young people, the possibilities of applying gender approaches in the educational process, the role of parents and the media. Scientific conclusions and suggestions are also presented regarding the requirements set by international organizations for the development of gender culture and ways to implement them.

Keywords: gender culture, gender equality, youth, stereotypes, education, media, social norms.

Kirish

Zamonaviy dunyoda inson huquqlari, ijtimoiy adolat va barqaror rivojlanish konsepsiyalari doirasida gender tenglik masalalari dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Gender tenglik nafaqat qonuniy normalar darajasida, balki har bir shaxsning ongi, xulq-atvori va kundalik hayotidagi amaliyotida namoyon bo'ladigan madaniyat darajasida ham amalga

oshirilishi zarur. Shu nuqtai nazardan, yoshlar orasida gender tenglik, o'zaro hurmat va hamkorlik prinsiplariga asoslangan gender madaniyatini shakllantirish bugungi kunning eng muhim vazifalaridan biridir.

Yoshlik davri - bu shaxsning qarashlari, qadriyatlari va dunyoqarashining shakllanadigan eng muhim davr hisoblanadi. Shu sababli, aynan yoshlar ongida gender tenglik tamoyillarini o'rnatish, ularni stereotiplardan xoli qarashlar bilan qurollantirish kelajak jamiyatning barqarorligini ta'minlashning asosiy omillaridan biridir [1]. Global migyosda gender tenglikning iqtisodiy o'sish, demokratik rivojlanish va ijtimoiy uyg'unlikka qo'shadigan ijobiy ta'siri ilmiy tadqiqotlar bilan isbotlangan.

1. Gender madaniyati tushunchasi va uning ahamiyati

Gender madaniyati – bu jamiyat a'zolarining gender rollari, munosabatlari va tenglik masalalariga bo'lgan qarashlari, bilimlari, qadriyatlari va amaliy harakatlarini o'z ichiga olgan murakkab hodisadir. U shaxsning gender stereotiplardan xoli, erkin rivojlanishi, oila va jamiyatdagi barqaror munosabatlarni ta'minlash uchun asos bo'lib xizmat qiladi. Gender madaniyati nafaqat gender tenglik haqidagi nazariy bilimlarni, balki bu bilimlarning kundalik hayotda amaliy aks etishini, shuningdek, gender asosidagi kamsitish va zo'rvonlikning barcha shakllariga qarshi munosabatni o'z ichiga oladi.

Xalqaro tashkilotlar, jumladan Birlashgan Millatlar Tashkiloti, "Yoshlar va gender tenglik" masalasini o'zining barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM) doirasida alohida e'tiborga oladi [1]. BRMning 5-maqsadi gender tenglikka erishish va barcha ayol va qizlarni kuchaytirishni nazarda tutadi. Bu maqsadga erishish uchun nafaqat qonuniy islohotlar, balki madaniy o'zgarishlar ham zarur. Gender madaniyati aynan shu madaniy o'zgarishlarning asosiy vositasi hisoblanadi.

Rivojlangan mamlakatlarda o'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, yuqori darajadagi gender madaniyatiga ega bo'lgan jamiyatlarda yoshlar o'rtasidagi psixologik salomatlik ko'rsatkichlari yuqori, o'z-o'zini qadrlash darajasi baland, oilaviy zo'rvonlik holatlari kamroq uchraydi. Shuningdek, bunday jamiyatlarda yoshlarning kasbiy tanlov erkinligi kengroq, ular o'z qobiliyat va qiziqishlariga mos kasblarni tanlashda gender stereotiplar bilan cheklanmaydi [2].

2. Yoshlar ongidagi gender stereotiplar va ularning oqibatlari

Yoshlar tomonidan qabul qilinadigan gender stereotiplar ko'pincha erta bolalik davridan boshlab oila, ta'lim muassasalari va ommaviy axborot vositalari orqali shakllanadi. Masalan, "o'g'il bolalar kuchli va hissiyotlamaydi", "qizlar g'amxo'r va uy bekalari bo'lishi kerak" kabi qarashlar yoshlarning kasb tanlash, ijtimoiy faollik va shaxsiy rivojlanish imkoniyatlarini cheklaydi.

Gender stereotiplarning yoshlar rivojlanishiga salbiy ta'siri bir qator sohalarda o'z ifodasini topadi:

1. **Kasbiy tanlovda:** Muhandislik, texnologiya, matematika va fan (STEM) sohasini an'anaviy ravishda "erkak kasblari" deb hisoblash ayol yoshlarni bu sohalardan uzoqlashtiradi. Aksincha, tibbiyot, pedagogika va gumanitar fanlar "ayollar kasblari" sifatida qaralishi erkak yoshlarning bu sohalarga kirish imkoniyatini cheklaydi [3].

2. **Emotsional rivojlanishda:** "Erkaklar yig'lamaydi" kabi stereotiplar o'g'il bolalarning emotsional ifodasini bostirib, ularning psixologik salomatligiga putur yetkazadi.

3. **Ijtimoiy munosabatlarda:** Gender stereotiplar yoshlar o'rtasidagi do'stona munosabatlarni ham cheklashi mumkin. An'anaviy "o'g'il bolalar faqat o'g'il bolalar bilan, qizlar faqat qizlar bilan" qarashlari ularning o'zaro hamkorlik va tushunish darajasini pasaytiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, gender stereotiplarga asoslangan tarbiya o'g'il bolalar va qizlarning intellektual salohiyatini to'liq ro'yobga chiqarishiga to'sqinlik qiladi [2]. Masalan, qizlarga matematikadan zafligi mumkin degan stereotip ularning bu fanga bo'lgan ishtiyoqini kamaytirishi va natijada o'zlashtirish darajasini pasaytirishi mumkin. Xuddi shunday, o'g'il bolalarga adabiyot va san'atdan qobiliyatsiz degan qarash ularning ushbu sohalardagi imkoniyatlarini cheklaydi.

3. Gender madaniyatini shakllantirishda ta'limning roli

Maktab va oliy ta'lim muassasalari gender madaniyatini shakllantirishning asosiy muhitlaridandir. Ta'lim tizimi nafaqat bilim beruvchi, balki ijtimoiy qadriyatlarni shakllantiruvchi muhim institut sifatida gender tenglik g'oyalarini tarqatishda muhim rol o'ynashi mumkin.

Gender yondashuv asosida qayta ishlangan darsliklar, o'quv dasturlari va pedagogik usullar yordamida yoshlarga tenglik va hurmat mazmunini singdirish mumkin. Masalan:

- **Tarix** darslarida ayollar va erkaklarning tarixiy hamda madaniy hissasini teng yoritish
- **Adabiyot** darslarida gender stereotiplarni mustahkamlovchi asarlarni tanqidiy o'rganish va gender tenglik g'oyalarini ifodalovchi adabiy namunalarni kengroq joriy etish
- **Jamiyat bilimi** fanida gender tenglikning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyatini ochib berish
- **Mashg'ulotlarda** hamkorlikdagi o'yin va loyihalarni tashkil etish

Shvediya, Norvegiya va Finlandiya kabi Skandinaviya mamlakatlarida gender tenglik tamoyillari ta'lim dasturlariga uyg'un ravishda integratsiya qilingan. Bu mamlakatlarda maktab o'quv dasturlariga "gender tenglik" fan sifatida kiritilgan, o'qituvchilar maxsus gender sensitivlik bo'yicha treninglardan o'tkaziladi [3]. Natijada, bu mamlakatlarda yoshlar orasida gender tenglik bo'yicha qarashlar ancha ilg'or va taraqqiy etgan.

O'zbekistonda ham gender tenglik tamoyillarini ta'lim tizimiga joriy etish bo'yicha ma'lum ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan, yangi o'quv dasturlari va darsliklarni gender nuqtai nazaridan tahlil qilish, o'qituvchilarni gender tenglik masalalari bo'yicha o'qitish kabi ishlar olib borilmogda. Biroq, bu jarayonni yanada keng miqyosda va tizimli tarzda amalga oshirish zarur.

4. Oila va OAVning ta'siri

Oila – gender qadriyatlarining birinchi manbai. Ota-onalarning o'zaro munosabati, qiz va o'g'il farzandlariga bo'lgan munosabatidagi tenglik yoki tengsizlik bolalarning gender dunyoqarashini bevosita shakllantiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilada ota-onalarning gender rollarini teng taqsimlashi (masalan, otaning uy ishlari va bolalar tarbiyasida faol ishtirok etishi) bolalarda gender tenglik g'oyalarini shakllantirishga ijobiy ta'sir ko'rsatadi [4].

Shu bilan birga, zamonaviy davrda internet, ijtimoiy tarmoqlar, kino va seriallar kabi ommaviy axborot vositalari yoshlar qadriyatlariga kuchli ta'sir ko'rsatmoqda. OAV kontentida gender stereotiplarni kuchaytirish o'rniga, ularni buzuvchi, har qanday jins vakilining qobiliyati va tanlov erkinligini qo'llab-quvvatlovchi materiallarni tarqatish gender madaniyatini rivojlantirishga xizmat qiladi [4].

Masalan, G'arb mamlakatlarida "gender tenglik" mavzusidagi teleseriallar, kinofilmlar va ijtimoiy tarmoq kontentlari keng tarqalgan. "The Bold Type", "Sex Education" kabi seriallar

yoshlar orasida gender tenglik, konsent va o'z tanlovi huquqi haqida muhim mavzularni ko'taradi. O'zbekistonda ham "Siz", "Ayol" kabi dasturlar gender masalalariga bag'ishlangan, biroq bu kontentning hajmi va sifatini yanada oshirish zarur.

Ijtimoiy tarmoqlar yoshlar uchun gender madaniyatini shakllantirishda ikki tomonlama ta'sirga ega. Bir tomondan, ular gender stereotiplarni tarqatish vositasiga aylanmoqda, ikkinchi tomondan, gender tenglik tarafdorlari uchun o'z g'oyalarni targ'ib qilish imkoniyatini beradi. Shu sababli, yoshlarni media savodxonligi, jumladan gender savodxonligi bo'yicha o'qitish muhim ahamiyatga ega.

5. Xalqaro talablar va yechimlar

Jahon miqyosida gender madaniyatini rivojlantirish bo'yicha bir qator muhim hujjatlar qabul qilingan. Jumladan:

- **BMTning Ayollar huquqlari bo'yicha konvensiyasi (CEDAW)** - ayollar huquqlari bo'yicha asosiy xalqaro hujjat
- **Pekin Deklaratsiyasi va Harakat Platformasi (1995)** - gender tenglikning 12 ta strategik yo'nalishini belgilaydi
- **Birlashgan Millatlar Tashkilotining 1325-sonli Rezolyutsiyasi** - ayollarning tinchlik va xavfsizlik sohasidagi ishtirokini ta'minlashga qaratilgan
- **Barqaror rivojlanish maqsadlari (2015)** - 5-maqсад gender tenglikni nazarda tutadi
- **YUNESKOning gender tenglik bo'yicha dasturlari** - ta'lim va madaniyat orqali gender tenglikni rivojlantirishga qaratilgan

Ushbu hujjatlar ta'lim, sog'liqni saqlash, mehnat va siyosat sohaslarida gender yondashuvni joriy etish, yoshlarni gender masalalari bo'yicha bilimlantirish va ularni ijtimoiy faollashtirishni talab qiladi.

Mamlakatimizda ham "Oila va ayollarni qo'llab-quvvatlash" strategiyasi, gender tenglikni ta'minlash bo'yicha qonunlar qabul qilinmoqda, ammo ularni amalda samarali qo'llash uchun yoshlar o'rtasida tizimli ma'rifiy ishlar olib borish zarur. O'zbekiston Respublikasining "Gender tenglik kafolatlarini to'g'risida"gi qonuni (2019) gender tenglik tamoyillarini barcha sohalarda amalga oshirishni nazarda tutadi. Biroq, qonunning amalda qo'llanilishi uchun nafaqat huquqiy mexanizmlar, balki madaniy o'zgarishlar ham zarur.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatadiki, gender madaniyatini shakllantirishda quyidagi yondashuvlar samarali bo'ladi:

1. **Erta boshlash:** Gender tenglik tamoyillarini maktabgacha ta'limdan boshlab o'rgatish
2. **Har tomonlama yondashuv:** Ta'lim, OAV, oila va ijtimoiy muhitni birgalikda o'zgartirish
3. **Yoshlarni faollashtirish:** Yoshlarning o'zlari gender tenglik tarafdori bo'lishlari va o'z tengdoshlari orasida targ'ibot olib borishlari
4. **Raqamli texnologiyalardan foydalanish:** Gender tenglik mavzusidagi onlayn kurslar, ilovalar va platformalar yaratish

Xulosa

Yoshlar orasida gender madaniyatini shakllantirish va rivojlantirish – bu uzoq muddatli, murakkab va ko'p qirrali jarayon bo'lib, u oila, ta'lim tizimi, ommaviy axborot vositalari va davlat siyosatining izchilligini talab qiladi. Xalqaro talablarga javob beradigan gender madaniyatini rivojlantirish uchun quyidagi choralarni ko'rish maqsadga muvofiqdir:

1. **Ta'lim sohasida:**

- Ta'limning barcha bosqichlarida gender yondashuv asosidagi o'quv-metodik materiallarni joriy etish
- Darsliklarni gender tenglik nuqtai nazaridan ekspertiza qilish va zarur o'zgartirishlar kiritish
- Maktab va oliy ta'lim muassasalarida gender tenglik mavzusida maxsus kurs va treninglarni tashkil etish

2. **Kadrlar tayyorlashda:**

- Ota-onalar, o'qituvchilar va jurnalistlar uchun gender sensitivlikni oshirish bo'yicha treninglar tashkil etish
- O'qituvchilarni qayta tayyorlash dasturlariga gender tenglik modullarini kiritish
- Media mutaxassislari uchun gender nuqtai nazaridan jurnalistika kurslarini o'tkazish

3. **Ma'rifiy ishlarda:**

- Yoshlar orasida gender tenglik mazmunidagi ijtimoiy reklama va loyihalarni faol olib borish
- Gender tenglik mavzusidagi badiiy va hujjatli filmlar, seriallar ishlab chiqish va namoyish etish
- Ijtimoiy tarmoqlarda gender tenglik tarafdorlari uchun platformalar yaratish

4. **Huquqiy va institutsional asoslarni mustahkamlashda:**

- Gender stereotiplarni mustahkamlovchi OAV kontentiga nazoratni kuchaytirish va muqobil, progressiv kontentni rag'batlantirish
- Gender tenglikni targ'ib qiluvchi nodavlat tashkilotlarni qo'llab-quvvatlash
- Yoshlar ishtirokida gender siyosatini ishlab chiqish va monitoring qilish

Faqqatgina yaxlit va uzluksiz yondashuv orqali yoshlar orasida har bir inson qadr-qimmatining erkinligi va tengligi tamoyillariga sodiq bo'lgan yuksak madaniyatni shakllantirish, shu orqali jamiyatning barqaror rivojlanishiga hissa qo'shish mumkin. Gender madaniyati nafaqat ayollar va erkaklar o'rtasidagi munosabatlarni, balki butun jamiyatning madaniy va ma'naviy darajasini belgilovchi muhim omildir.

References:

1. Birlashgan Millatlar Tashkiloti. Barqaror rivojlanish maqsadlari (BRM): Maqsad 5 – Gender tenglik. Nyu-York: BMT Nashriyoti, 2015.
2. Eagly, A.H., & Wood, W. Gender Stereotypes: Traditions and Alternatives. *Annual Review of Psychology*, 63, 2012. – B. 425–452.
3. UNESCO. *Gender and Education for All: The Leap to Equality*. Paris: UNESCO Publishing, 2003.
4. Bussey, K., & Bandura, A. Social cognitive theory of gender development and differentiation. *Psychological Review*, 106, 1999. – B. 676–713.